

اسلام کی روشنی

معارف : « روشنی بر حقیقت ، حقیقتی بر روشنی » در۔

مدیر : حلیم ثابت

۲۴ رجب ۱۳۳۲

۵ حزیران ۱۳۳۰

پہلے ۱ - صفائی ۱۰

عرف - معروف

اجتماعی اصول فقہ مناسبتی مناسبیله

عرف ایله معروف آراننده اشتقاقجه مناسبت بولوندیغی شیهه سزدر . حتی بعض زوائد ، علامتلر علاوه سیله « ع ، ر ، ف » حرفلری او زاینه قورولان بوتون ماده لر « عرف » مأخذنه زجوع ایدرلر . عربجه تک و اسلام علملرینک تکامل ایتدیگی دورمه لره عابد اوله رق میدانه کتیریلن لغت ، اصطلاحات و تعریفات کتابلرنده « عرف » کلمه سنک شو معنالر آراننده مشترک اولدیغی کوستریلیور : « جود ، سخا ، احسان ، بذل و اعطا اولونان و عقلاً ایلیکی بیلن شی » تائیق - تائیش - بیلنک ، بیلش ، اقرار معانسه اعترافدن اسم ، اتمک یاهنی ، خروسک ایلیکی ، قوملق ، قوملقک یوکسک صیرتی ، یوکسک یر ، یرنوع جورما آغاجی ، قطار اولوق ، قوقو ، جماعتک وجداننده ای کوریلن شی [۱] زفق - ملایمت خیر [۲] ، عادت [۳] - عرف عام ، عرف خاص ، عرف لسان ، عرف شرع ، عرف قولی ، عرف فعلی مفهوملری وسائره .

بو کلمه نک مشتقانی ده دورلو مناسبت و علاقهلرایله مختلف معنالرده مستعملدر . بوتون مشترک لفظلر کی ، عرف و مشتقانی ده مختلف معنالرک هپسنه بردن وضع ایدیش دکلدور . هیچ برفظ بردن بزه مختلف معنالرده قوللانیلماز .

[۱] العرف ما استقرت النفوس شهادة العقل وتقباه الطباع بالقبول - تعریفات اشی - العرف هو ما استقر في النفوس من جهة شهادات العقول وتلقته الطباع السليمة بالقبول - اقرب الموارد -

المعروف : منكر مقابلدر . يقال امر معروف ای ضد المنكر . شارحك بیانته کوره معروف شول فعل و عمله اطلاق اولتورکه عقل ایله ادراک اولتوب و شرع آتی تحین ایله و منكر عقل و شرعک قبول اتمه یوب انکار ایلیکی عمادن عبارتدر .
- قاموس -

[۲] امرت بالعرف ای بالمعروف وهو الخير والرفق والاحسان ومنه قولهم من كان أمراً بالمعروف فليأمر بالمعروف ای من امر بالخیر فليأمر برفق وقدر ما يحتاج اليه - المصباح الشيرازي غريب الشرح الكبير -

[۳] كثر اللغات

چونکہ لفظ، محسوس بر شیبی، ذہندہ حصولہ کلن بر معنائی افادہ ایتک احتیاجیہ کلمہ حالی آیر واوشیئہ، او معنایہ دلالت ایتکہ باشلار، عرف اولور. او محسوس اولان شیئک یاخود او معنائک ضدیت و عینیت قانوںلرینہ تبعاً مشاہلری بولتوب کیزلی مناسبت و علاقہ لرایہ اولفظ او مشاہلرہ قوللانیلیمغہ باشلا تجمیہ قدر « خاص » لغتی محافظہ ایدر.

فقط افظک معنایہ مشاہلری آراسندہ مقایسہ یاپیایوب مناسبت و علاقہ بولوتجمہ اولفظ عیناً یاخود بعض تصرفلر ایہ او مشاہلرک ہیسنده یاخود بعضیسنده قوللانیلیمغہ باشلار؛ کیت کیدہ او مشاہت اونودولور؛ یاخود بوسبوتون زائل اولور؛ فقط استعمال ینہ قالیر. و قتیہ خاص اولان لفظ آرتیق برنجی معنای ایہ آنک مشابہی آراسندہ مشترک اولور. کیت کیدہ احمال کہ بوایکنجی مشاہنکدہ، مشاہلری بولوتور..

بوصورتہ لفظ مختلف و متعدد معنالر اکتا ایدر. او مشاہت و علاقہ لر اونودولونجہ یاخود زائل اولونجہ او معنالرک ہیسنہ بردن وضع ایدیلش کبی کورلمکہ باشلار. حتی اهل اصول مشترکی: « متعدد وضعلر ایہ متعدد معنالرد. مستعمل بر لفظدر، دیہ تعریف ایدرلرک بک دوغرودر.

کوریلورک بر لفظک متعدد معنالرہ وضع ایدیاہرک مشترک اولسی هر حالہ زمانہ متوقفدر؛ اشتراک زمان و احتیاجک محسولیدر. شو حالہ کورہ اصل موضوع بحث ایتدیکنز « عرف » کلمہ سی دخی یوقاروده یازیلان معنالرک دپتہ بردن عین زمانده وضع ایدیلش دکلدور. انسانلرک فکری ترقیات و تکلملرینک مختلف صفحہ لرینی لسانلرندہ، قوللانیدقلری کلمہ لردہ و بردکلری معنالردہ دخی کورمک قابل اواہ جفتدن، بسیطدن مرکبہ، جزئیدن کللی بہ، مشخصدن مجردہ، محسوسدن غیر محسوسہ انتقال صورتیہ عرفک موضوع اولدینجی معنالری زمانی طبقہ لره آیردیلیرن.

* *

شہسزدزکہ « عرف » کلمہ سی برنجی وضعی اعتباریہ دوغرودن دوغری بہ مثلاً « عرف عام » یاخود « عرف خاص »، « عرف عملی »، « عرف لفظی »

مفهوملرینه وضع ایدیش دکلدر. بونلر عرف کلمه سنک آلدیغی اک صوک معنالر اولسه کرک. چونکه بز، بوکله لری، بولسانی قوللانا نلرک فکری ترقیات خصوصتده تعقیب ایتدکلری بول ایله، کچیرمش اولدقلری تکامل صفجه لرینی بیلوززه. بناء علیه آنلرک هانکی دورمه لرده هانکی معنالر افاده ایتک مجبوریتده قالش اولدقلری تاریخلرینه کوره استخراج ایتک، - رقمی تاریخلر سویله مک قولای دکلسه بیله - هر حالده تقریبی صفجه لره ایزریق مکندر.

بشیریت تاریخک ایلك دورمه لرندمه فکر انسانی بی مرکباتدن زیاده مفردات، کلیاتدن زیاده جزئیات، مجرداتدن زیاده مشخصات و محسوسات اشغال ایتش اولسنه نظراً او دورمه لرده قوللانیلان کله لرک آلتده یالکز اوبسیط و محسوس شیلری بولق اقتضا ایدر. ایشته بوصورتله باشلایان تکلم کیتدجه ترقی ایدمه رک بوکونکی ققطه تکامله ایزشمشدر. وقتیه مشخصات و محسوساتک افاده سنه منحصر قالان کله لرک آلتده بوکون اولکی مدلوللریله برابر اک جاتسز، اک مجرد مفهوملری بولق قابلدیر. مشترک لفظلرک احتوا ایتدیکی معنالر تحلیل ایدیلورسه مادی ترقیات ایله متوازی اوله رق ایلروله یین ذهنی و فکری تکاملك تاریخنی بولوب کله لرکده هانکی دورمه لرده هانکی معنالر وضع ایدیش اولدیغی بیلیمک قابل اولور. آنکچون مشترک لفظلر، ذهنی ترقیاتک آینه-سیدر، دینه بیلیر.

ایشته یرقاج عصر اوللرندن برو بوکون دخی اللرده متداول لغت و اصطلاحات کتابلرنجه، «عرف» کلمه سنک آلتده طبیعی ترتیبه رعایت ایدیشیه رک صره اینن مدلول و مفهوملری بو اصوله توفیقاً وضع اصلیلرینه کوره تصذیف ایتک ممکن اولسه کرک.

• •

مادیات، محسوسات عالنده بویان اولوب هنوز مجرداتی ادراک ایدمه جک سوییه کلدکلری حالده کله لری قابا طاسلاق هجالغه باشلایان ابتدائی برانسانیت کتله سنک هر هانکی برکله ایله مجرداته عائد برمعنا افاده ایدمه بیله جکلری طبعیدر. عرب قومک دخی شیمدیکی حاله نظراً مختلف معنالر احتوا ایدن «عرف» کلمه سیله هر حالده «عرف عام، عرف خاص، عرف عملی، عرف لفظی، کپی

مصطلح مفہومیں ارادہ ایتھمش اولدقیری محققدر . پایانسز چوالر ایچندہ ،
صاعدن وصولدن داغیر آراستدہ ، قوم یغینلریلہ محاظ وادیلرده کچین بوقومک
دھا اودورہ لردہ «عرف» کلمہ سی مشترک معنارندن ابتدا «قوملق ، قوملغک
یوکک صیرتی ، یوکک یر» مدلولرندہ قوللاشم اولدقیری دوشوتمک
حقیقتدن بک اوزاق اولماز ظن ایدرم .

ایشته «عرف» کلمہ سی بومعنارده قوللانلرک ، محیطلرندہ کی جماداتدن
ماعدا حیوانلر ایلہدہ استیناس ایتکے باشادقیری بدورہ یه غاندیکر بروضعده
بوکلمہ سی بعض مناسبتلرہ کورہ «اییک» آتک یه اہ سی «کی مدلولرک افادہ سی
ایچون واسطہ آنخاد ایتش اوللری ماہولدر . «برنوع خورما آغاجی ، قطار
اولق ، قوقو» معنارندہ استعمالی دہ یاشودورہ یه ، یاخود بر آزدھا صوکرالرینہ
غاند اولق اقتضا ایدر . «بذل واعطا اولونان شی — تانیق تانیق ، بیلیمک
بیلیش — رفیق ، ملایمت ، خیر ، احسان ، جود و سخا — اقرار ،
کیلرده «عرف» ک مختلف دورلرده مختلف مناسبت وعلاقلر ایلہ قبول
ایتدیکی معناردر . بومعنار شہہ سزدرکہ تدریجی صورتدہ وقوعه کان ذہنی
ترقیاتک مختلف دورہ لرنده تأسس ایتشدر . ہلہ بیلیمک ، طانیق ، رفیق
خیر ، جود ، اقرار کی معنارک ذہن بشرده طلوعی ، بناء علیہ بونلری «عرف»
کلمہ سیلہ آکلاتیق احتیاجی خلی صوکرالری وقوعه کیشدر .

رسوخلی برملکہ دن عبارت اولان «عادت» معناتک «عرف» کلمہ سی
آلتہ کیرمی ایسہ البتہ دھا صوکرادرنہ انسانک کنڈیندہ رسوخلی برملکہ
حاصل اولہ بیلہ جکنی تقدیر ایدوب بونی افادہ ایتک احتیاجنی حس ایتمی شہہ سز —
بیلیمک طانیق جود ، رفیق — کی معنارک حصولدن دھا اول اولہ مازہ «عادت» ک
مفہومی «جود و سخا» معنارینہ نظراً حتی «بیلیمک ، طانیق» معنارینہ
نظراً دخی مجرددر . بونکالہ برابر «عادت» ک آکلاشیلہ سی ، مطلقاً تجربہ
ایچون اقتضا ایدن زمانک مروریلہ «بیلیمک» و «تانیق» معنارینک ذہنلرده
انکشاف ایتش اولہ سہ متوقفدر . بیلیمک مفہومہ مالک اولہ مینلرک تجربہ استعداددن
دھا اوزاق اولدقیری شہہ سزدر . شوخالہ کورہ «عرف» ک عادت معناتک

دها ایشاهنش ، عینی زمانده حسن و صفیه مقید برشکلی دیمک اولان « معروف » یعنی « جماعتک وجداننده ای کوریلن شی » مفهومده استعمالی ، بولسان اربابنک قرآن کریم ایله مخاطب اولوق ایچون احضار ایدیلکده اولدقلری دوره لره عائددر . ذاتاً بومفهوم ، عرف کلمه ننگ لغتاً وضع طریقیه آلدینی معنارک اک صوکی و بنا، علیه احتوا ایتدیکی معنارک اک متکامل برشکلیدر . ایسته بوندن دولاییدر که عربجه ننگ اک متکامل برشیوه سی اوزرینه نازل اولان قرآن کریمده کی ، « عرف ، معروف » کلملری بک آز مسترالایله [والمرسلات عرفا .. کبی] « جماعتک وجداننده ای (مقبول) اولان شی » معناسنده اوله رق مستعملدر . حدیث شریفلرده اولان « عرف - معروف » کلملری ده بویله در .

اوت ، مفسریندن بعضلری « معروف » کلملرینک ایضاحی اثناسنده « الجمیل عندالشرع » کبی قیدلر علاوه سنه احتیاج کورمشلر ایسه ده بواحتیاج لغوی بر اصله مستد دکلدر ؛ لغوی اولیان قرینه لره باقه رق خارجی تأراته قایللمه ننگ نتیجه سیدر . هله کلملری صرف لغت نقطه نظرندن تبع ایتک مسلکنی التزام ایدن بعض ارباب لغتک ، بویوله کی . تفسیرلره باقه رق « اصطلاح » وادیلرینه دوکولوب مفهوم لغویدن آریلملری مصیب برحرکت اولسه کرک .

* *

مبارک آیتلرده و حدیث شریفلرده مذکور « عرف - معروف » کلملرینک شوصوک معناده یعنی « عمومی وجدانک ای کوردیکی شی » معناسنده استعمال ایدیش اولدیغنی بالکنز بوملاحظه و نظریه لردن دکل ، بلکه واقع دنده بونی آکلایورز . ذاتاً بونظریه کنیدی ده سیاق و سباقه کوره واقعک الهامندن باشقه برشی دکلدر .

« والمرسلات عرفا » کبی آیتلر مستتالوایدینی حالد قرآنده کی سائر « عرف - معروف » کلملری هپ « جماعتک وجداننده ای کوریلن شی » معناسنده اوله رق مستعملدر .

عليه الصلاة والسلام افد مزك « امر بالمعروف » ایله مأمور اولدیغنی کوسترن

(خذ العفو وأمر بالعرف وأعرض عن الجاهلین) آیت کریمه سنده کی عرف ، معروف معانسه دره . فقط بوراده « عرف - معروف » ك یوقار وده ذکر ایدیلن معالزندن عینتی اراده ایتك ممکن دکلدر . شو حالده او معالزندن البت بریسی اراده اولونه جتی . قوملق قوملغك یوكسك صیرتی .. کبی برنجی وضعده کی وحتی ایکنجی و اوچنجی ، دردنجی وضعده کی معالزینی اراده ایتك ایچون ده هیچ بروجه کوز یایمه یور . علیه الصلاة والسلام اقدمزك بوراده بونلر ایله مأمور اولدیغنی ؛ کلامق کوچ برشی اولسه کرک .

حتی بیلک ، تانیق ، سخا معالزیمی ده بویله در . بونلرک مراد اولدیغنی دوشونک ایچونده هیچ بر دلیل یوقدر . ایشته بوندن دولاییدر که بونی ، بالعموم مفسرین کرام « وجدان عمومیده اینی کوریلن شی » معانسه یاقین و قیمت اعتباریله یوکا مساوی مفهوملر ایله تغیر ایدیورلر . شو حالده بو آیت کریمه شیوه مزه کوره بروجه آتی ترجمه وایضاح اولونه بیلیر : « ای رسول ! عفو ی التزام ایله ، جماعتک وجداننده اینی کوریلن شیلر ایله امرایت ؛ جاهلردن - بالخاصه عفوکار اقدن ، وجدان عمومینک تحسین ایتدیکی شیلری آکلایانلردن - یوزیککی چه ویر ، آنلره باقه ! .

لسان النبی اوزره مرحمته مظهریتلری محقق اولان مؤمن و مؤمنه لرك او صافنی بیان ضنده وارد اولان « والمؤمنون والمؤمنات بعضهم اولیاء بعض یا مرون بالمعروف وینهون عن المنکر و یقیمون الصلاة و یؤتون الزکاة و یطیعون الله ورسوله اولئک سیر حمهم الله ان الله عزیز حکیم » آیت کریمه سنده کی « المعروف » کلمه سی ده شو معنای افاده ایدر . بوراده کی « منکر » کلمه سی ده معروفک ضدی اولوب عمومی وجدانک فنا کوردیکی شی معانسه دره . شو حالده بو آیت کریمه تک تفسیر وایضاحی : « ایمان ایدن ارکک و قادینلر یک دیکر لرینک و لیلریدر که بر لرینی وجدان عمومینک اینی کوردیکی شیلر ایله امرایدوب فنا کوردیکی شیلردن نهی ایلرلر ، نماز قیلارلر ، زکات ده ویریرلر ؛ واللهم و پیغمبرینه بویون ایکه لر ؛ ایشته الله تعالی بو تشره محقق مرحمت ایلر ؛ چونکه الله عزیز حکیم در ، دیمک اولور .

جماعت اسلامیه دن بر فرقه تک معروف ایله امرایدوب منکر دن نهی

ایتمکله مکلف اولسی دیناً لازم اولدیغنی بیان ضمنتده وارد اولان « ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر ویأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر واولئک هم المفلحون » آیت کریمه سنده کی « معروف ایله منکرده یوقاروده کوستریلن معنا اوزره در . شو حاله کوره آیت کریمه نیک مفهومی : « سردن بر فرقه ناسی خیره دعوت وجماعتک وجداننده ای کوریلن شیر ایله امر ایدوب کوتولرندن نهی ایتمکله مکلف اولسونلر و آنجا ق بویله اولانلر در که فلاح بولورلر » دن عبارتدر .

ابون واقربایه وصیتک فرضیتنی بیان ضمنتده نازل اولوب میراث آیتلرینک تزولنه قدر بو خصوصده مرعی توتولان « کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترک خیراً الوصیه للوالدین والاقربین بالمعروف حقاً علی المتقین » آیت کریمه سنده کی معروف ده معنای سابق اوزره در . فقط بوراده کی معروف کله سی قید اوله رق وصیتک « عرف » موافق اولسی لازم کلدیکنی بیان ایچوندر . بناء علیه بو آیت کریمه شویولده ترجمه وایضاح اولونه بیلیر : « سزدن بر یکره تولوم کلدیکی زمان خیر (مال) پیرا قدیغه کوره آتا ، آنا واقربا ایچون وجدان عمومینک قبول ایده جکی وجهله اوزرکزه وصیت فرض ایدیلدی که بومتقیلرک اوزرنده قطعی بر حقدر .

بوراده مثال اوله رق ذکر ایدیلن آیتلرده اولدیغنی کبی بقره ، آل عمران ، نسا ، توبه ، حج ، لقمان ، احزاب ، نور ، محمد ، طلاق و سائر سوره شریفه لره منسوب آیتلرده کی عرف - معروف کله لری ده « هپ عمومی وجدانک تحسین ایتدیکی شیء معناسنده اوله رق قوللانیلمش ؛ مفسرین کرام طرفندن دخی بالطبع یرینه ، سیاق و سباقه کوره بو معنایه یاقین مفهوملر ایله تفسیر وایضاح اولمشدر .

* * *

سنن نبویه اکثریت اعتباریله قرآن عظیم الشانک مفسری مثابه سننده در . تعلیمات قرآنی سنن نبویه ایله ایضاح اولتیور . علیه الصلاة والسلام اقدمنک قوللری ، فعللری ، تقریرلری هپ حضرت قرآنک نورانی انعکاسلریدر . یز بونلرده روح قرآنک علمی جلوه لریله ، عملی تطبیقاتی کوره بیلرز . اول حضرتک

فعللری ، تقریرلری تعلیمات قرآنیہنک عملیات ساحہ منده کی حقیقتلرینی ایضاح ایتدیکی کی ، اقوال نبویہده بعضاً زمانه ، زمینه کوره عینی معانی محتوی کله لر ایله حضرت قرآنی تفسیر ایله . حتی کتاب وسنده کی بوتون تعییرات هان يك ديكرينك عینی کیدر .

اسلامی مفهوم لرك افاده سی خصوصندهده کتاب وسندك آراسته اختلاف موجود دکلدرد . ایسته بوندن دولاییدر که احادیث شریفهده کی عرف - معروف ومتکرر کله لریده هان قرآن کریمده کیلر کیدر ؛ هپ عینی مفهومك افاده سی ایچون قوللانیلمقدردر لر . سنن نبویه و احادیث شریفهده کی بوتون عرف - معروف کله لریده هپ « وجدان عمومینك ای کوردیکی شی » مفهومی افاده ایدر لر ..
علم ثابت

اسلام قادی

اسلامده قادینك موقع اجتماعیسی

— ۲ —

اسلامك ایلك دورلرنده قادینلره جمعیت ایچنده محترم بر موقع ویرلمش اولدیغنه دائر آثار اسلامیه دن يك چوق و ثقیله لر کوستره بیلیرد . جناب رسالتناه ، حیاتلرینك اک بحرانی زمانلرنده حضرت خدیجه نك صمیمی تسلیتلرینی طویمش ، فداکارانه خدمتلرینی کورمشلردی . اکثر مهم شیلری خدیجه ایله مذاکره ایتمک اعتیادات نبویه دن ایدی . خدیجه ، تاریخك قید ایتدیکی زوجه لرك اک فضیلتکاری ، قادین سیالرینك اک بلند نواک فداکاری ایدی . زوج محترملری ، کنديسنده صمیمی و شفیق بر روحك اک یوکسك سجیه لرینی بولشدی .

اسلامده قادینك موقع بلندی آکلامق ایچون (خدیجه) و (عایشه) اسملرینی تحظر ایتمک کافیدر .

حضرت خدیجه ، دین احمدینك قادینه تأمین ایتدیکی پایه حرمتك علویتنی کوستریر بر مثال تاریخی در . مکه ایله ، سونمز بر غیظ ایله رسول اکرمه هجوم